

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՕԾՄԱՆ ՀԱՆԴԵՍԻՑ

Աւելի քան երկու տարի առաջ սկսած գործը իւր վերջնական վախճանին հասաւ սեպտեմբերի 26-ին: Այդ օրը օծւեց ազգընտիր և կայսերահաստատ Կաթողիկոսը ս. Էջմիածնում, ներկայութեամբ տասնեակ հազար հոգու: Ես չեմ մոռնիլ այդ փառաւոր հանդէսի մանրամասնութիւնների մէջ, ես չեմ նկարագրիլ հանդէսը ինքը, որի կատարումը որոշ կարգ ու կանոն ունի: Ես պէտք է արձանագրեմ տեսածս բաներից միայն այն, ինչ որ և է կապ ունի դրութեան ու ժամանակի հետ, այն, ինչ վերաբերմունք ունի ժամանակիս կեանքին: Օծման հանդէսը լիովին առիթներ տւեց այդպիսի դիտողութիւնների: Բայց ամենից առաջ չթողնենք, որ աննկատ անցնեն այն իմաստալից արտայայտութիւնները, որոնց աղբիւրը Խրիմեանի պէս մարդու մտքի ու սրտի մէջն է: Այդ արտայայտութիւններից արձանագրենք մի քանիսը, որոնք առանձին խորհուրդ ունին: Հայրիկի կարգադրութեամբ ս. Օծումը կատարւեց ոչ եկեղեցու մէջ, Իջման տեղում, Մաշտոցի համաձայն, այլ կատարւեց դուրսը, վանքի առաջ, զաւիթում, տասնեակ հազար հոգու ներկայութեամբ: Դա մի մեծ դաս էր, որ սրւեց եկեղեցու հայրապետի կողմից, հայրապետի, որի հեղինակութեան առջև խոնարհուում է թէ աշխարհականը և թէ հոգեւորականը: Դասը կայանում էր նրանում, որ կարելի է և հարկաւոր է ծիսակատարութիւնների գիրք Մաշտոցը այսպէս ասած սրբագրել, փոփոխել ժամանակի և կեանքի պահանջների համեմատ, մի հայեացք, որ արտայայտել էինք երեք ամիս առաջ նոյն այս տեղում (Մուրճ 1893 թ. № 6, «Եկեղեցական-վարչական թեփոքումներ» յօդւածում), և որ մեզանից

առաջ յայտնել են յառաջդիմական մամուլի լաւագոյն ներկայացուցիչները սկսած 60-ական թւականներէց:

Միմիայն կենդանի վերաբերմունքով դէպի անցեալի աւանդութիւնները և դէպի ներկան կարելի է ոգի ներշնչել ժողովրդին՝ նոյն իսկ նորից իմաստ տալ այն ծէսերին, որոնց հիմքում խեղացի իմաստներ են թաղնւած, բայց որոնք աննկատ են անցնում միայն էնդուր, որ արարողութիւնը լոկ արարողութիւն է դառած, լոկ մի հանդիսակատարութիւն:

Հէնց այսպէս էր որ օծումը ինքը ժողովրդի հասկացողութիւնով լոկ մի հասկացողութիւն է, այո՛ փառաւոր, բայց և այնպէս լոկ հանդիսակատարութիւն, ուրիշ ոչինչ: Որքան մեծ սխալմունք է այդ սակայն: Նս ևս, որ գրքերով չեմ սովորած մեր արարողութիւնների իմաստը, մտածում էի ինչպէս մտածում է համայն ժողովուրդը: Բայց ինչ արժէք պէտք է ունենայ այն հանդէսը, որի իմաստը ըմբռնելու համար պէտք է հին գրքեր քրքրել: Ով է մեղաւոր որ այդպէս է. կրկին մեռած վերաբերմունքը դէպի կեանքը. մեզ սովորեցրել են ծէսի վրայ նայել որպէս լոկ հանդէսի վրայ: Խրիմեանները սակայն վերակենդանացնում են անցեալը, իրանց կենդանի վերաբերմունքով ուսուցանում են այն, ինչ միայն գիտնականի, պատմագէտի բաժին են համարում մեր փոածները: Բանից, իրօք, դուրս է գալիս որ օծումը լոկ մի արարողութիւն չէ. բանից դուրս է գալիս որ օծումով կատարւում է վաւերացումն ընտրւած կաթողիկոսի, և որ այդ վաւերացումը չի կարող լինել հրամանով կաթողիկոսի, այլ համաձայնութեամբ առնւազն տասներկու եպիսկոպոսների, այսինքն եկեղեցու ամենաբարձր աստիճանաւորների: Պէտք, ասաց Հայրիկը դիմելով տասներկու եպիսկոպոսներին, հանդէսից յետոյ, ճաշկերպութի ժամանակ, — դուք ձեր բութ մատները սղմեցիք իմ գագաթին. ազգը ինձ ընտրեց, կայսրը հաստատեց, բայց ես կաթողիկոս չեի լինիլ եթէ դուք ինձ չօծէիք. այժմ այլ ևս ձեր կախումից ազատեցի և հերթը իմն է իմ բութս ձեր գլխերին սղմելու: Օծումը, այսպիսով, լոկ մի արարողութիւն չէ, ինչպէս լոկ արարողութիւն չէ երբ ազգի ընտրածները էջմիածին են հաւաքւում կաթողիկոսացուներ ընտրելու համար: Օծումով կատարւում է մի սկոտ, մի զործողութիւն, ուր մի դասակարգի

կամքը դեր է կատարում, ինչպէս դեր է կատարում «ընտրեմ» և «ոչ ընտրեմ» խօսքերը համազգային ժողովում կաթողիկոսական ընտրութեան ժամանակ: Արդարեւ մեծ խորհուրդ. եկեղեցական դասակարգը օծումով ինքը իւր հաճութիւնն է յայտնում կաթողիկոս ունենալ նորան, ում որ ազգը ընտրել է: Եկեղեցուն գլուխ կանգնելու համար թեկնածու առաջարկողը ազգն է. և որովհետեւ կաթողիկոսը պէտք է յարաբերութիւն ունենայ մարմնաւոր իշխանութեան հետ, որպէս նաեւ հոգեւոր դասակարգի հետ, հետեւապէս ազգի առաջարկածին պէտք է հաւանութիւն տայ թէ մարմնաւոր իշխանութիւնը և թէ եկեղեցուն ծառայող դասակարգը: Ազգի կամքը յայտնում է համազգային ընտրութիւնով, մարմնաւոր իշխանութեան հաւանութիւնը՝ կայսեր հաստատութիւնով, հոգեւորական դասակարգի հաւանութիւնը՝ օծումով: Սծումը ուրեմն լոկ արարողութիւն չէ, այլ ընտրողական գործողութեան շարունակութիւն, գործողութեան, որի ամենանշանաւոր րոպէն բնականապէս առաջինն է՝ ազգի ընտրութիւնը, իսկ ամենահանդիսաւորը՝ այդ ընտրութեան նւիրագործումը, սրբագործումը օծման միջոցով հոգեւորականութեան ամենաբարձր անդամների կողմից՝ յանձին տասներկու եպիսկոպոսների:

Այն բազմաթիւ ընդունելութիւններից, որ արեց Վեհափառը Օծման հանդէսին եկած պատգամաւորներին, յիշատակելու արժանի է մէկը, ուր մի նոր նիւթի մասին նոր խօսք առեց: Վեհափառը, դիմելով պատգամաւորներին, յայտնեց որ Իրանից ազգը շատ բան է սպասում, և որ Ինքը, սակայն, առանց ազգի ձեռնտութեան՝ հրաշքներ գործել չի կարող: Նա կարօտ է օգնութեան և որ յոյս ունի թէ ազգը չի խնայի իւր միջոցներով օգնութեան գալ: Ահա այս առիթով է որ Հայրիկը, դիմելով պատգամաւորներին, յայտնեց թէ ինչպէս է Նա հասկանում դրամական օգնութիւնը: Ոչ թէ ժողովել վանականների ձեռքում, այլ թող որ ժողովուրդը ինքը շինէ, անէ և վերահսկէ հաշիւներին,—այդպէս յայտնեց Հայրիկը: Այսպիսով աշխարհականները, Հայրիկի ցուցմունքով և հաւանութեամբ՝ կարող են օգնել գործին: Դորանով իրագործւած կը լինի,

մի յայտնի չափով դռնէ, ժողովրդական կոնտրոլը եղած ծախքերի վրայ:

Հայրապետի այս խօսքերով արտայայտւած ենք տեսնում մի ընդհանուր ցանկութիւն—մտցնել ժողովրդական վերահսկողութիւն էջմիածնի ֆինանսների վրայ: Եւ մենք համոզւած ենք որ այդպիսով ժողովրդի կապը էջմիածնի հետ աւելի ևս կամրանայ, թէև Մայր-Աթոռի հետ ունեցած յարաբերութեան մէջ ազդի կողմից—ֆինանսական դիտումները անշուշտ երկրորդական տեղ պէտք է բռնեն: Բայց եթէ խօսքը վերաբերի արտաքին զարդին, բարեկեցութեան, անհրաժեշտ շինութիւններին—ժողովրդի հաւատը դէպի հոգեւոր կառավարութիւնը երկրորդական դեր չի կատարում այլ առաջնակարգ: Եւ այդ հաւատը պէտք է աշխատել որ ամրանայ իսկ ամրացնելու առաջին և ամենաանվրէպ միջոցը—ժողովրդական կոնտրոլն է ժողովրդից դուրս եկած փողերի գործածութեան վրայ: Պէտք է սրազը խոտովանել. ազգի մտածող մասի մէջ այդ հաւատը արդէն վաղուց խախտել է. չկայ հաւատ ոչ դէպի երեցփոխը և ոչ դէպի կենտրոնը, որտեղից յաջորդներ և առաջնորդներ են նշանակուում թեմերի համար:

Այս նիւթի մասին աւելին ընլարձակելը աւելորդ ենք համարում. հանգամանքը ամենքին յայտնի է: Մեզ համար մեծ կարեւորութիւն են ներկայացնում Հայրիկի խօսքերը այդ նիւթի մասին: Եթէ ժողովրդական կոնտրոլը սիստեմատիքապէս մտցնւի եկեղեցական-վարչական բոլոր գործառնութիւնների մէջ,—այն ժամանակ պէտք է յարծել որ ժողովրդի այդ մերձաւորութիւնը իւր ազդեցութիւնը կ'անի նաև ամբողջ հոգեւոր դասակարգի բարոյականի վրայ:

Այդ ցաւալի հանգամանքը, որի մասին մենք խօսում ենք, իւր դրոշմը դրել է էջմիածնի այսպէս ասած ամեն մի քարի վրայ: Վերցրէք ա. էջմիածնի որ շինութիւնը որ կամենաք—և դուք կը համոզւէք որ կարծես ողբա միայն վարձով բնակողներ են ունեցել: Հէնց ինքը Մայր-Աթոռի Մայր-Եկեղեցին—վերանորոգութեան կարօտ մի շինութիւն է: Վերցրէք Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի բնակարանը՝

Վեհաբանը, — ոչինչ չկայ նրանում վեհ. այդ դեռ ոչինչ, — նա նոյն իսկ մի յարմար բնակարան էլ չէ: Կաթողիկոսը ստիպւած է ոչ բարձր պաշտօնական ընդունելութիւնները իւր ննջարանում անել: Նայեցէք վանքի շուրջը — եպիսկոպոսների և այլ միաբանների բնակարանները. իսկ որ խուցեր և ոչ բնակարաններ, առանց որքան և իցէ հրապուրիչ արտաքինի և նոյնքան էլ անհրապուրիչ ներքինի: — Սինոդը, ուր վճռոււմ են եկեղեցական-վարական կարևորագոյն գործերը — մարդու հաւատալը չի գալիս թէ այդ շինութիւնը Հայեաստանեայց եկեղեցու սինոդն է և Կաթողիկոսի խորհրդարանը: — Ղազարապատ կոչւած հիւրանոցը — բաց, Տէր իմ, Ստուած իմ, դա բանի նման շինութիւն չէ: ձեմարանն է, որ մի շնորհքին տեսք ունի. բաց մամուլի մէջ նոր չեն խօսում նորա ներքին անյարմարութիւնների մասին: Լիճը փառաւոր է, լաւ է, գոնէ արտաքուստ, բաց այն անտառը որ նա պէտք է ուռդէ, — այդ անտառը անխնամ է թողած և ոչ մի հրապոյր չի ներկայացնում: Նրջեցէք վանքապատկան հողերը — անմշակ, զուրկ հարկաւոր չափով ջրից: Նրջեցէք մօտ վանքերը՝ Շողակաթ, Հռիփսիմէ, Գայանէ — մինչ մօտ օրերս բոլորը բարձի թող արած:

Այս ամենը տեսնելով մարդս չի կարող զսպել իւր հիացմունքը նախկին տեղակալ Երեմիա եպիսկոպոսի համարձակ ձեռնարկութիւնների վրայ: Առանց վստահանալու ձեռք կառկառել դէպի ժողովուրդը, առանց դրսից օժանդակութեան դիմելու, այդ համեստ գործիչը, լոկ վանապատկան մշտական հասոյթների խնայողութեամբ և իւր պատասխանատուութեամբ ապագայ կաթողիկոսի առաջ՝ համարձակ սլանների է հետեւել: Եւ իրօք մոքի թռիչք է հարկաւոր միաբանների այժմեան հինաւուրց խուցերից սլանալ դէպի ճարտարապետ Ետերնի հոյակապ շինութիւնների նախագծի իրականացումը. փառաւոր Ֆասադով սրբատաշ քարերից կառուցած մի զեղատեսիլ և հոյակապ շինութիւն, արժանի էջմիածնի անւանը: Բաց բացի այդ մեծ գործից՝ Երեմիա եպիսկոպոսը նոյն այդ երկու տարիներում քանքաններով խմելու ջուր է բերել տալիս վանքի դաւիթը, նորոգում է սեղանատունը այնպէս, որ Վեհափառ Հայրիկը չնորոգած մատերը այցելելով՝ հրամայում է նոյն ձեռով նորոգել տալ — Վեհորանի երկու դահլիճներից մէկի առաստաղը բարձրացնել է:

տալիս, որ գոնէ ընդունելութեան մի շատ թէ քիչ բանի նման սենեակ դառնայ: Մի խօսքով այն, ինչին մարդու ձեռք է կաշել— Երեմիա եպիսկոպոսի ձեռք տւածներն են:

Բայց եթէ առանց օգնութեան դիմելու կարելի է այդպիսի ձեռնարկութիւններ սկսել, — նոցա շարունակելը անհնարին է առանց ազգի ձեռնուղութեան: Մանաւանդ որ խնդիրը միայն շինութիւններ կառուցանելու մէջ չէ: Պէտք է գործունէութիւնը, նպատակները արդարացնեն շինութիւնների վրայ արած ծախքերը: Իսկ էջմիածնի ներքին գործունէութեան հետ, ինչպէս այդ ամենքը սպասում են, անհրաժեշտ ծախքեր են կապւած, որոնց հայթհայթմանը չեն կարող բաւել այժմեան եկամուտները:

Էջմիածնի արտաքինի հետ բնականաբար պէտք է սպասել, որ նորա սպասաւորների սերունդը ևս կը փոխւի: Եթէ էջմիածինը պէտք է լուսաւոր գործունէութեան մի կենտրոն դառնայ, — անկարելի է այդպիսի մի բան սպասել հին սխառեմների և հնացած սովորութիւնների տէր մարդկանցից: Եւ արդէն իսկ նկատելի է որ էջմիածնի միաբանութեան մէջ մի թարմ տարր է մտել, որը անշուշտ զօրեղանալու է Հայրիկի օրերով: Յաւուր եմ որ չեմ կարող վկայել թէ բոլոր թարմ և համակրելի գործունէութեան հետևող անձերի մէջ համերաշխութիւն տիրապետելիս լինի. ոչ, այդ տպաւորութիւնը ես դուրս չբերեցի: Բայց այժմ, երբ հայոց Արծիւը էջմիածնի վեհաբանութիւն է, ամեն ինչ բնականաբար ձգտելու է միանալ մի դրօշակի տակ: Յանկանք որ այդ դրօշակի տակ գործող բոլոր անձերը կը սովորեն չարդել միմեանց և փոխադարձ համակրութիւնից նոր հաւատ ձեռք բերեն ապագայ ժամանակներում համերաշխաբար գործելու համար:

Լ Ո Ւ Ս Ի Ն Ի: